

ЄДНІСТЬ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї У ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ХОРТИНГОМ

Розкрито єдність школи та сім'ї у військово-патріотичному вихованні старших підлітків у процесі занять хортингом. З цією метою проаналізовано військово-патріотичне виховання в загальноосвітніх навчальних закладах і висвітлено спільну діяльність школи та сім'ї у військово-патріотичному вихованні учнів 7-9 класів під час занять хортингом. У статті доведено, що правильне застосування змісту, форм і методів представленого дослідження впливає на військово-патріотичну вихованість учнівської молоді.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, старші підлітки, школа, сім'я, заняття хортингом, загальноосвітні навчальні заклади, військова служба, спортивні секції, гуртки, хортинг.

Вивчення наукової літератури (М. Зубалій, В. Новосельський, В. Третьяков, В. Фарфоровський та інші) з теми дослідження засвідчує, що у військово-патріотичному вихованні старших підлітків цілісність і безперервність виховного впливу на особистість учня є однією з найбільш важливих закономірностей. Оскільки окремі або епізодичні виховні заходи школи та сім'ї, хоча і добре педагогічно продумані, не можуть забезпечити достатній рівень вихованості підлітків, формування в них стійких військово-патріотичних якостей. Аналіз режиму навчального дня свідчить, що учні 7-9 класів проводять щодня 5-7 годин у школі, решту часу поза школою, тобто не перебувають під безпосереднім керівництвом і впливом учителів та тренерів спортивних секцій. Звідси зрозуміло, наскільки важливо залучити до виховної роботи з учнями громадськість. Звичайно, ефективність виховання учнів старшого підліткового віку вимірюється не тільки безпосереднім впливом на них учителів і тренерів, а й усім укладом життя, правильною системою й організацією військово-патріотичної роботи. Успішні педагогічні колективи загальноосвітніх навчальних закладів правильно роблять, коли розширюють виховні функції батьків і залучають їх до активної військово-патріотичної роботи. Батьки та громадськість у таких школах проводять різні позакласні та позашкільні військово-патріотичні заходи: військово-спортивні свята, спортивні змагання і воєнізовані ігри, перегляд й обговорення кінофільмів, читацькі диспути та конференції. Запрошуються на загальношкільні заходи ветерани, діти війни, військовослужбовці, офіцери

запасу, а також військові інструктори. Актив батьків постійно залучається і до роботи педагогічної ради, особливо в тих випадках, коли обговорюються питання виховної роботи зі старшими підлітками, майбутніми захисниками Вітчизни. Прикладом успішної підготовки молоді до захисту Батьківщини можуть бути сім'ї ветеранів, дітей війни, старшого віку, видатних спортсменів, які ми вивчали, оскільки вони є дійсними носіями бойових і спортивних традицій нашого народу.

У процесі військово-патріотичної діяльності в старших підлітків підвищувалася самосвідомість і відповідальність за свої дії, формувалося бажання наблизитись у вчинках до свого ідеалу. Вони також мали можливість вибирати друзів за інтересами, поглядами на життя, сутність і зміст військово-патріотичного виховання в сучасних умовах. Тому позакласна фізкультурно-масова робота була важливою формою військово-патріотичного виховання старших підлітків, адже вони брали активну участь у вирішенні поставлених завдань щодо підвищення рухової активності, формування патріотичних якостей.

Останніми роками здійснено ряд досліджень, присвячених окремим аспектам патріотичного виховання. Це, насамперед, дослідження його основ (І. Бех, В. Мірошніченко, К. Чорна та інші), організація краєзнавчо-пошукової роботи (М. Соловей), військово-патріотичні спортивні ігри (Г. Коломoeць, А. Ребрина), походи місцями бойової і спортивної слави українського народу (М. Зубалій), спортивні змагання на призи учасників бойових дій (М. Тимчик, К. Жукотинський) тощо. Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що на сьогодні накопичено певний досвід військово-патріотичного виховання старшокласників, однак проблема єдності школи та сім'ї у військово-патріотичному вихованні старших підлітків у процесі занять хортингом досліджена недостатньо.

Мета статті — розкрити спільну діяльність школи та сім'ї у військово-патріотичному вихованні старших підлітків у процесі занять хортингом.

Однією із пріоритетних ознак змісту військово-патріотичного виховання у процесі занять хортингом було формування в старших підлітків поважного ставлення до людей старшого віку. Учні 7-9 класів залучалися до пошукової роботи, проводили зустрічі з дітьми війни, місцевими спортсменами, допомагали людям похилого віку за купувати ліки в аптеках і продукти в магазинах. Разом із учителями фізичної культури, викладачем дисципліни «Захист Вітчизни», тренерами

спортивних секцій з хортингу й фізкультурних гуртків старші підлітки оформляли кімнати спортивної та бойової слави, виступали у ролі ведучих під час проведення військово-патріотичних заходів. Учні експериментальних груп також проводили бесіди з молодшими школярами про відомих людей; листувалися зі спортсменами-випускниками школи; проявляли турботу до ветеранів, дітей війни, які за станом здоров'я не могли взяти участь у відкритті спортивних змагань; залучали дітей-сиріт і напівсиріт до спортивно-масової роботи. Така наполеглива й змістовна військово-патріотична діяльність стимулювала учнів 7-9 класів до прояву чуйності до слабших людей, ініціативності й винахідливості під час проведення фізкультурно-масової роботи з хортингу.

Складовою змісту військово-патріотичного виховання учнів 7-9 класів у процесі занять хортингом було проведення в школі спортивних вечорів та вечорів бойової слави українського народу. Перед їх проведенням старші підлітки експериментальних груп з допомогою вчителів фізичної культури, тренерів спортивних секцій, викладачів дисципліни «Захист Вітчизни» ділилися на підгрупи за інтересами, на які покладалося вирішення конкретно поставлених завдань з військово-патріотичного виховання. При цьому докладалося максимум зусиль з боку вчителів, щоб не допустити у малих групах домінування прагнень неформальних лідерів, а навпаки створити атмосферу рівноправності, доброзичливості, взаємодопомоги, незалежності один від одного, щоб кожен старший підліток зміг самостійно реалізувати свої задуми та ідеї під час вирішення поставлених учителем фізкультурно-масових та військово-патріотичних завдань.

У процесі організації спортивних вечорів та вечорів бойової слави було помітно, що старші підлітки отримували емоційне задоволення від спільного проведення військово-патріотичних заходів з дорослими й своїми товаришами. Це проявлялося у колективному вирішенні поставлених завдань з військово-патріотичного виховання у процесі занять хортингом. Вони, зокрема, брали участь у розробленні сценарію спортивного свята, присвяченого відомому спортсмену, ветерану, земляку; плану туристського походу місцями бойової і спортивної слави своєї місцевості; тактичних й індивідуальних схем протидії ігровому супротивнику (напередодні спортивних змагань з хортингу); плану організованого прибирання могил загиблих воїнів; розподілу практичних завдань між учнями

7-9 класів щодо їх виконання в процесі проведення військово-патріотичних заходів із хортингу.

Під час проведення спільних колективних військово-патріотичних заходів із хортингу вирішувався комплекс виховних завдань, відбувався розвиток демократичних основ спортивного колективу. У старших підлітків розвивалася самостійність, організованість, ініціатива, формувалося громадянське ставлення до людей старшого віку. Спільне проведення військово-патріотичних заходів збагачувало спортивний колектив та учнів 7-9 класів соціальним досвідом, практичної діяльності. Це давало кожному старшому підлітку змогу проявляти й удосконалювати свої кращі патріотичні якості, задатки та організаторські здібності, які будуть їм необхідні в майбутній професійній, військовій та спортивній діяльності.

Також у процесі військово-патріотичної роботи значна увага приділялася врахуванню психологічних і анатомо-фізіологічних особливостей старших підлітків. Тому, що в цей віковий період стрімко підвищуються темпи росту як дівчат, так і хлопців (нерівномірно); процес окостеніння ще не закінчений; ріст м'язових волокон не встигає за більш швидким ростом трубчастих кісток у довжину; морфологічна структура грудної клітини така, що рухливість ребер у старших підлітків обмежена, в результаті чого у них дихання часте й поверхневе; статеве дозрівання нерівномірне, у дівчат починається раніше, що впливає на їхні функціональні можливості; розміри серця швидко збільшуються, поліпшується його іннервація, але розвиток кровоносних судин дещо відстає від розвитку серця; відбуваються бурхливі прояви емоцій, велика нервова чутливість (наприклад, на несприятливі рішення й дії спортивних суддів вони реагують упереджено), швидка зміна настрою; хлопці часто переоцінюють власні функціональні можливості, дівчата навпаки — недооцінюють. Як зазначає В.Г. Ареф'єв, у цьому віці учні дуже чутливі до оцінки їхньої особистості та діяльності, гостро реагують на будь-яке обмеження їхньої гідності, не терплять повчань і нотацій. Тим часом, наголошує автор, підлітковий вік — один з найсприятливіших періодів розвитку рухових можливостей [1].

Ураховуючи вище зазначені особливості старших підлітків, ми проводили в експериментальних групах військово-патріотичне виховання в процесі занять хортингом з дотриманням таких вимог:

- уникали великих силових, інтенсивних фізичних навантажень на опорно-руховий апарат;

- перед тим, як виконувати конкретну фізичну вправу, учні 7-9 класів робили спеціалізовану розминку (загальнорозвивальні вправи на місці й у русі), яка відповідала виду спортивно-масової діяльності;
- фізичні вправи, які давали значне навантаження на серцево-судинну систему, ми чергували із спеціальними вправами на відновлення (наприклад, коли старші підлітки в процесі виконання завдань на витривалість відчували задуху, то їм пропонувалося перейти на ходьбу з використанням дихальних вправ);
- під час виконання фізичних вправ, які були за навантаженням однакові, хлопці й дівчата виконували їх із різною кількістю повторень, що давало змогу здійснювати диференційований підхід з урахуванням вікових особливостей;
- виконуючи завдання вчителів фізичної культури, тренерів спортивних секцій, які вимагали від учнів 7-9 класів значних фізичних зусиль, здійснювався індивідуальний підхід з урахуванням функціональних можливостей їхнього організму.

У процесі експериментальної роботи було виявлено зміст і характер того морального досвіду, який отримують старші підлітки під впливом занять хортингом. Нами було вивчено понад 200 сімей, діти яких навчаються в загальноосвітніх школах Житомирської, Хмельницької та Київської областей. Учителі, тренери спортивних секцій, класні керівники та батьки проводили з ними бесіди, що давало змогу виявляти характер військово-патріотичної виховної роботи, зрозуміти поведінку учнів старшого підліткового віку в сім'ї та школі. Учням 7-9 класів було дано завдання написати твір на тему «Військово-патріотичні традиції України», «Військово-патріотичні успіхи Батьківщини», в яких вони повинні були висвітлити свої думки й те, що їм відомо про своїх дідів та прадідів, їхній військовий шлях, участь у Великій Вітчизняній війні, суспільній та громадській діяльності; що вони вважають характерним і цінним в їхній діяльності, характері; що прагнуть наслідувати у своїх рідних й чи готові розвивати в собі відповідні морально-вольові й військово-патріотичні якості.

Під час проведення військово-патріотичної роботи важливо було домогтися, щоб старші підлітки самі бачили своїх рідних у патріотичному процесі, цінували їхню багаторічну працю, успадковували найкращі військово-патріотичні традиції

сім'ї. Формування моральних якостей дітей та молоді на бойових і трудових традиціях — складний і багатогранний процес. У зв'язку з цим передача позитивних традицій сім'ї залежала як від морального досвіду самих батьків, так і від їхнього вміння передавати своїм дітям кращі сімейні традиції та моральні погляди на діяльність старших поколінь, формування патріотичних переконань в необхідності впровадження військово-патріотичних традицій у спільну діяльність школи та сім'ї.

Як свідчить практика, у деяких сім'ях бракує контакту між батьками й підлітками [5]. Матеріали дослідження показали, що близько 70% учнів 7-9 класів зовсім або недостатньо обізнані з життєвим шляхом дідів та прадідів, їхньою спортивною та громадською діяльністю, поглядами, ставленням до навколишнього життя. Значна частина старших підлітків, про що вони пишуть у своїх творах, не надає цьому значення або не цікавиться діяльністю старших поколінь, вважаючи це особистою справою батьків і дідів. Усе це знижує можливості спільної діяльності сім'ї і школи у військово-патріотичному вихованні дітей та молоді. Однак у тих сім'ях, де розмови про успіхи батьків і дідів проводяться, вони сприяють формуванню патріотів і захисників Вітчизни. Також виявилось, що окремі учні 7-9 класів не вважали своїх батьків, дідів, прадідів авторитетами для себе, прикладом для наслідування. Мотивувалося це найчастіше тим, що в сім'ї ніколи не спілкуються на військово-патріотичну та спортивну теми тощо. На нашу думку, це є тривожними сигналами для школи, завдання якої з допомогою громадськості виправити недоліки військово-патріотичного виховання старших підлітків у сім'ї.

Проте учні старшого підліткового віку завжди із захопленням слухають розповіді батьків, учителів фізичної культури про життєвий шлях відомої людини, про її успіхи в спорті, досягнення у військово-патріотичній та громадській роботі. Їх особливо хвилюють героїчні епізоди, патріотичні вчинки земляків у роки війни та інших військових конфліктів. У старших підлітків виникає почуття гордості за своїх земляків, близьких людей, родичів, і вони прагнуть бути такими, як вони. Важливою складовою виховної роботи в сім'ї є формування військово-патріотичних почуттів, готовності до захисту Батьківщини. Розповіді членів сім'ї-учасників Великої Вітчизняної війни та дітей війни про проявлений героїзм в боротьбі з ворогом, перегляд телепередач й кінофільмів військово-патріотичної тематики, використання матеріалів художньої лі-

тератури, що відображають героїку, сприяють формуванню в старших підлітків позитивного ставлення до проведення військово-патріотичної діяльності в сім'ї і школі.

Отже, зміст цілеспрямованої роботи вчителів фізичної культури, тренерів спортивних секцій з хортингу, викладачів дисципліни «Захист Вітчизни», педагогічних колективів експериментальних ЗНЗ у єдності з сім'ями під час військово-патріотичного виховання старших підлітків у процесі занять хортингом передбачав спортивні змагання на призи відомих земляків, проведення вечорів спортивної та бойової слави, написання творів на тему «Військово-патріотичні традиції України», «Військово-патріотичні успіхи Батьківщини», які сприяли підвищенню військово-патріотичної вихованості старших підлітків, поліпшенню якості навчально-виховного процесу. Аналіз отриманих результатів показав, що ефективність військово-патріотичного виховання старших підлітків у процесі занять хортингом підвищилася за таких організаційно-педагогічних умов: тісний взаємозв'язок сімей і педагогічних колективів експериментальних ЗНЗ; правильна педагогічна спрямованість форм і методів військово-патріотичного виховання старших підлітків; удосконалення змісту військово-патріотичного виховання учнів у процесі занять хортингом; використання особистісно зорієнтованого й індивідуального підходу до старших підлітків; відповідність змісту військово-патріотичного виховання в процесі занять хортингом інтересам учнів середніх класів; застосування організаційних здібностей старших підлітків у процесі проведення фізкультурно-масової роботи в школі, сім'ї та за місцем проживання.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективним може бути вивчення: особливостей військово-патріотичного виховання в процесі занять хортингом учнів різних вікових груп; зв'язку військово-патріотичного й фізичного виховання учнів середніх класів; педагогічних умов військово-патріотичного виховання учнів у спортивних об'єднаннях за місцем проживання тощо.

Література

1. Ареф'єв В. Г. Основи теорії та методики фізичного виховання : підручник / В. Г. Ареф'єв. — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. — 268 с.
2. Єрьоменко Е. А. Тренування в хортингу : навчально-методичний посібник / Е. А. Єрьоменко. — К., 2009. — 227 с.

3. Зубалій М. Д. Форми військово-патріотичного виховання допризовної молоді / М. Д. Зубалій. — К., 2010. — 272 с.
4. Мірошніченко В. І. Система патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників : монографія / В. І. Мірошніченко. — Хмельницький : Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2012. — 376 с.
5. Пovalій Л. В. Структурно-функціональна модель сформованості гуманних батьківсько-дитячих взаємин у роботі школи з сім'єю / Л. В. Пovalій // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. — Вип. 17, кн. 2. — С. 171-180.
6. Тарасенко А. В. Військово-патріотичне виховання студентів вищих навчальних закладів на заняттях фізичною культурою та спортом як педагогічна проблема / А. В. Тарасенко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. — Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2012. — Вип. 16, кн. 3. — 384 с.
7. Третьяков В. В. Основы военно-патриотического воспитания школьников / В. В. Третьяков, В. Ф. Фарфоровский. — К., 1982. — 135 с.
8. Фарфоровский В. П. Патриотическое воспитание учащихся в национальной школе : пособие для учителя и воспитателя / В. П. Фарфоровский, И. И. Валеев. — М., 1991. — 110 с.
9. Франків Є. М. Патріотичне виховання студентів педвузів у туристсько-краєзнавчій діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 — Теорія та історія педагогіки / Є. М. Франків // Інститут педагогіки АПН України. — К., 1992. — 22 с.
10. Шашло Т. М. Військово-патріотичне виховання в школі : посібник для вчителя / Т. М. Шашло. — К. : Рад. школа, 1974. — 175 с.

Автор освещает единство школы и семьи в военно-патриотическом воспитании старших подростков в процессе занятий хортингом. С этой целью проанализировано военно-патриотическое воспитание общеобразовательных учебных заведений и раскрыта совместная деятельность школы и семьи в военно-патриотическом воспитании учащихся 7-9 классов в процессе занятий хортингом. Статья демонстрирует, что правильное применение содержания, форм и методов данного исследования влияет на военно-патриотическую воспитанность учащейся молодежи.

Ключевые слова: *военно-патриотическое воспитание, старшие подростки, школа, семья, занятия хортингом, общеобразовательные учебные заведения, военная служба, спортивные секции, кружки, хортинг.*

М. В. Тумчук

The Unity of School and Family in Military-Patriotic Education of Senior Teenagers in the Training Process of Horting

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskooho Str., Kyiv, Ukraine).

The article reveals the unity of school and family in the military-patriotic education of senior teenagers in the training process of Horting. For this purpose, the military-patriotic education in secondary schools is analyzed, and the common activities of school and family in the military-patriotic education of 7-9 grades

students in the training process of Horting are revealed. The article shows that the correct application of the content, forms and methods of this research influences military-patriotic education of youth. An example of successful training of young people to defend the Motherland may be found in the families of veterans, war children, older people, outstanding athletes, which we examined because they are real carriers of fighting and sporting traditions of our people. In such families, children acquire features of defenders of the Motherland, enriching their moral and vital experience. During the military-patriotic activities, senior teenagers have the possibility to increase their self-awareness and responsibility for their actions, their desire to get closer to the ideal is formed.

Keywords: *military-patriotic education, senior teenagers, school, family, secondary schools, military service, sports clubs, groups, Horting.*

References

1. Arefiev, V.G. (2010). Osnovy teorii ta metodyky fizychnoho vykhovannia [The bases of the theory and methods of physical education]. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanova.
2. Yeriomenko, E.A. (2009). Trenuvannia v hortynhu [Training in Horting]. Kyiv.
3. Zubalii, M.D. (2010). Formy viiskovo-patriotychnoho vykhovannia dopryzovnoi molodi [The forms of military-patriotic education of pre-conscription youth]. Kyiv.
4. Miroshnichenko, V.I. (2012). Systema patriotychnoho vykhovannia maibutnikh ophitseriv-prycordonnykiv [The system of patriotic education of future officers-border guards]. Khmelnytskyi: Vydavnytstvo Nationalnoi akademii Derzhavnoi prycordonnoi sluzhby Ukrainy imeni B. Khmelnytskoho.
5. Povalii, L.V. (2013). Strukturno-funktsionalna model sformovanosti humannykh batkivsko-dytiachykh vzaiemyn u roboti shkoly z simieiu [A structural and functional model of formation of humane parent-children relationship in the work of school and family]. In Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: Issue 17, book 2 (pp. 171-180).
6. Tarasenko, A.V. (2012). Viiskovo-patriotychne vykhovannia studentiv vshchychkh navchalnykh zakladiv na zanniattiiakh fizychnoiu kulturoiu ta sportom yak pedahohichna problema [Military-patriotic education of students of higher educational establishments during physical culture lessons and sport exercises as a pedagogical problem]. In Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: Issue 16, book 3 (384 p.). Kamianets-Podilskyi: Zvoleiko D.H.
7. Tretiakov, V. & Farforovskiy, V. (Eds.). (1982). Osnovy voienno-patrioticheskogo vospitaniia shkolnikov [The bases of military-patriotic education of pupils]. Kyiv.
8. Farforovskiy, V.P. & Valeiev, I.I. (1991). Patrioticheskoe vospitaniie uchashchykhisia v natsionalnoi shkole [Patriotic education of pupils in national school]. Moscow.
9. Frankiv, E.M. (1992). Patriotychne vykhovannia studentiv pedvuziv u turystsko-kraieznavchii diialnosti [Patriotic education of students of pedagogical institutes in tourism and local history activity] (Dissertation Abstract, Kyiv).
10. Shashlo, T.N. (1974). Viiskovo-patriotychne vykhovannia v shkoli [Military-patriotic education in schools]. Kiyv: Rad. shkola.